

УДК 352.07(477)"364"

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.32.39>

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: АДАПТАЦІЯ ДО НОВИХ ВИКЛИКІВ

Круглашов Анатолій,

доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політології та державного управління
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0003-0611-2698

Швидюк Сергій,

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та державного управління
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0003-2295-9960

У статті досліджено особливості функціонування місцевого самоврядування в Україні в умовах російської агресії, викликані запровадженням воєнного стану, централізацією управлінських рішень і трансформацією механізмів демократичної участі. Проаналізовано впливи реформ децентралізації на стійкість територіальних громад та їхню здатність забезпечувати життєдіяльність у полікризовий період. Досліджено проблеми координації між органами державної влади та місцевим самоврядуванням. Акцентовано увагу на ключових демографічних, економічних, соціальних та політичних викликах, які постали перед місцевими громадами, включаючи обмеження виборчих прав, зниження рівня громадської активності, ризики надмірної централізації та можливі наслідки таких процесів для післявоєнного відновлення країни. Окреслено перспективи використання цифрових технологій для забезпечення прозорості місцевого управління, роль громадянського суспільства у відновленні публічного врядування, а також механізми посилення участі громад у процесах прийняття рішень. Зроблено висновок, що для збереження демократичних процесів у державі необхідно створювати гнучкі механізми балансування між безпековими потребами та дотриманням принципів децентралізації. Запропоновано науково-практичні рекомендації для оптимізації політики місцевого самоврядування, включаючи розширення автономії громад, посилення їхньої фінансової спроможності, розвиток електронного врядування, підвищення рівня громадянської участі в управлінських процесах та активне впровадження громадянської освіти як інструменту підвищення політичної культури та обізнаності населення щодо демократичних процедур. Визначено, що збереження та зміцнення інститутів місцевого самоврядування є одним із ключових елементів післявоєнного відновлення України та її інтеграції в європейський економічний, політичний та безпековий простір.

Ключові слова: місцеве самоврядування, децентралізація, воєнний стан, демократичні інститути, стійкість врядування, місцеві громади, безпекові і політичні виклики.

Kruglashov Anatoliy, Shvydiuk Serhiy. Ukraine's self-government under conditions of the war: the adaptation to new challenges

The article explores the peculiarities of local self-government in Ukraine under wartime conditions, shaped by the introduction of martial law, the centralization of decision-making, and the transformation of democratic participation mechanisms. It analyzes how decentralization reform has influenced the resilience of territorial communities and their ability to ensure vital functions during a crisis. The study examines the challenges of coordination between state authorities and local self-government bodies. The article highlights key demographic, economic, social, and political challenges faced by local communities, including restrictions on electoral rights, declining civic engagement, risks of excessive centralization, and the potential consequences of such processes for post-war recovery. The prospects for using digital technologies to enhance transparency in local governance, the role of civil society in public governance restoration, and mechanisms for strengthening community participation in decision-making processes are outlined. The study concludes that maintaining democratic processes in the country requires flexible mechanisms to balance security needs with the principles of decentralization. A set of policy recommendations for optimizing local self-government is proposed, including expanding community autonomy, strengthening their financial capacity, developing e-governance, increasing civic participation in governance processes, and actively promoting civic education as a tool for enhancing political culture and public awareness of democratic procedures. It is determined that the preservation and strengthening of local self-government institutions are among the key elements of Ukraine's post-war recovery and its integration into the European economic, political, and security space.

Key words: local self-government, decentralization, martial law, democratic institutions, resilience of the governance, local communities, security and political challenges.

Постановка проблеми. Місцеве самоврядування є основою демократичного устрою та ефективного врядування, відіграючи вирішальну роль у забезпеченні стійкості суспільства і держави, мобілізації ресурсів і реагуванні на кризові ситуації. В умовах переходу російсько-української війни у фазу повномасштабної агресії з 2022 року, місцеві громади опинилися перед безпрецедентними викликами, які потребують адаптації існуючих управлінських моделей до нових реалій.

Запровадження воєнного стану суттєво змінило баланс владних повноважень, рецентралізувавши управлінські процеси та обмеживши функціонування демократичних механізмів на місцевому рівні, зокрема таких як вибори, референдуми, громадські слухання тощо. Водночас децентралізаційна реформа, яка до початку війни сприяла посиленню спроможності територіальних громад, довела свою критичну важливість для забезпечення життєдіяльності громад і регіонів України у полікризових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблематики місцевого самоврядування в умовах війни засвідчує значну зацікавленість науковців у дослідженні різних аспектів проблеми. Наприклад, дослідження М. Рабінович зі співавторами акцентує увагу на важливості місцевого самоврядування як ключового чинника стійкості тилу та мобілізації ресурсів під час війни [1]. Важливий внесок у дослідження цих питань робить монографія колективу авторів ІІІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, в якій наголошується на ризиках надмірної централізації влади під час війни та її впливу на демократичний розвиток, а також вказується на конфлікти між місцевими і центральними органами влади, зокрема щодо фінансів та ідеологічних розбіжностей [2]. Г. Зеленько аналізує проблемні аспекти інституційної спроможності України, вказуючи на «пастки спроможності» і акцентує увагу на питаннях підвищення легітимності владних інститутів, у тому числі й органів місцевого самоврядування [3].

Автори цієї статті у своїх попередніх наукових роботах також розглядали різні аспекти окресленої тут проблематики. Зокрема, А. Круглашов у співавторстві з Н. Сабадаш наголошує на центральній ролі процесу децентралізації у забезпеченні демократизації, відкритості й прозорості влади, а також його впливі на підвищення безпеки й стійкості держави в умовах зовнішньої агресії [4]. С. Швидюк, своєю чергою, акцентує увагу на ролі місцевого самоврядування у підвищенні стійкості громад України під час війни, наголошуючи на важливості регіональних і локальних інституцій у процесі мобілізації ресурсів, формуванні довіри з боку громадян і забезпеченні ефективних управлінських рішень за складних безпекових обставин [5].

Важливе уявлення про окремі аспекти проблеми дають аналітичні звіти, наприклад щодо зменшенні громадянської активності та необхідності адаптації механізмів залучення громадян до процесу прийняття рішень [6], про залежність стійкості суспільства від ефективної взаємодії між державними інституціями, місцевою владою та громадянським суспільством [7], про політичну безпеку та функціональну стійкість демократичних інститутів під час військових конфліктів [8]. Цілісність картини доповнюють результати різноманітних опитувань [9; 10; 11].

Проте, незважаючи на ці напрацювання, залишається низка невирішених і відкритих для наукових дискусій питань, зокрема про ефективність координації між місцевими громадами та центральною владою, а також щодо впливів воєнного стану на процеси децентралізації та успішність процесу європейської інтеграції України. Саме цим аспектам присвячене дане дослідження.

Метою даної статті є аналіз адаптації місцевого самоврядування в Україні до умов війни, дослідження політичних механізмів врядування в кризовий період та оцінка їхнього впливу на стабільність національних демократичних процесів. Важливим завданням є також визначення ролі місцевого самоврядування у забезпеченні суспільної стійкості та формуванні ефективних управлінських стратегій для післявоєнного відновлення країни.

Виклад основного матеріалу. Ключовим викликом сучасного світу є триваюча війна росії проти України, що демонструє тенденцію до глобалізації. Упродовж останніх трьох років з'являється усе більше аргументів щодо переходу міжнародної системи від латентної до відкритої фази Третьої світової війни. Цей наратив набуває дедалі більшої підтримки не лише серед інтелектуалів, які застосовують методи історичного та політологічного аналізу, а й серед політичних лідерів, зокрема Президент України В. Зеленський у виступі на Генеральній Асамблеї ООН зазначив: «Дехто зараз каже: «Третьою світовою війною не буде. Буде остання». Сподіваюся, ця фраза – усвідомлення загрози для планети, а не анонс» [12].

Цілком логічним і аргументованим виглядає концептуальний підхід Тімоті Снайдера. Він виділяє три сценарії, здатні призвести до ескалації війни до рівня Третьої світової: (1) ескалація з конвенційної війни в Європі; (2) ескалація з конвенційної війни в Тихоокеанському регіоні; (3) поширення ядерної зброї. Враховуючи ці фактори, він наголошує, що підтримка України істотно знижує ризики реалізації

всіх трьох сценаріїв [13]. Ці аргументи підтверджують, що світ справді перебуває на межі переходу до відкритої фази Третьої світової війни, а підтримка України відіграє вирішальну роль у збереженні глобальної безпеки. Водночас необхідно враховувати й інші виклики, зокрема недостатнє розуміння і нерішучість частини демократичного світу щодо масштабів, інтенсивності та небезпек, які породила сучасна російська федерація. Тільки комплексний аналіз як зовнішніх, так і внутрішніх загроз дозволить сформуванню ефективної стратегії реагування на сучасні виклики та забезпечити формування нової, більш стабільної міжнародної системи.

Найтяжчий серед породжених російсько-української війною викликів, який ми ще не до кінця усвідомлюємо – це втрати людей, нашого демографічного, а отже оборонного, професійного, та, на чому варто окремо наголосити, інтелектуального потенціалу. Агентство народонаселення ООН (UNFPA) наголошує, що війна, яка триває з 2014 р., значно погіршила демографічну ситуацію в Україні. Мільйони людей змушені залишити свої домівки, а тисячі загинули. Нині кількість українських біженців сягнула 6,7 мільйона, а з моменту російського вторгнення у 2014 році населення країни скоротилося більш ніж на 10 мільйонів осіб [14], що є суттєвою втратою людського капіталу, критично необхідного для стійкості держави і суспільства як зараз, так і в умовах майбутнього післявоєнного відновлення. Крім того, ще до війни Україна стикалася з серйозними демографічними викликами, зокрема зростанням рівня смертності і зниженням рівня народжуваності. Останній нині становить лише одну дитину на жінку – найнижчий показник у Європі. Цей демографічний занепад має вкрай негативні наслідки, і експерти оцінюють його з глибоким песимізмом. Проте війна чітко показала важливість пріоритетів, що мають бути усвідомлені та реалізовані на практиці як владою, так і суспільством: людина є найвищою цінністю, що визначає майбутнє держави.

Другий вагомий виклик – економічний. Наші ресурси значно скоротилися, і навіть певні позитивні зрушення у 2023–2024 рр. і загалом обнадійливий прогноз на 2025 р., про що обережно висловлюються на сторінках The Economist [15], не дозволяють повною мірою забезпечувати ані потреби Збройних Сил України, ані запити суспільства. Основні труднощі включають бюджетний дефіцит, що значною мірою покривається міжнародною допомогою, та високу залежність від зовнішніх фінансових впливів і запозичень. Постійні атаки на енергетичну інфраструктуру створюють ризики для промисловості, що може загальмувати економічне зростання. Уряд змушений скорочувати соціальні витрати, перерозподіляючи ресурси на оборону та відновлення економіки.

Звичайно, через це перед Україною постали значні соціальні виклики. Одним із найгостріших питань є втрата пасіонарної, тобто найбільш активної та патріотичної частини суспільства. Її представники або загинули, або отримали поранення, або їхні ресурси виснажені через тривалу участь у бойових діях. Це ускладнює залучення інших громадян до захисту країни, економічної діяльності та волонтерства. Такий соціальний виклик є прямим відображенням зниження демографічного потенціалу через значні втрати серед найбільш мотивованих громадян, які активно брали участь в обороні країни, що ослаблює загальну спроможність суспільства.

Даються взнаки і певні політичні прорахунки, які підривають процеси національної консолідації та формування стійкості держави. Нерівномірний розподіл тягаря війни також викликає занепокоєння, оскільки частина населення відчуває, що обов'язки та ризики пов'язані з війною розподіляються несправедливо. За даними опитувань, 25% респондентів зазначили, що більшість їхніх знайомих намагаються уникати мобілізації, тоді як 47% опитаних вказали, що серед їхнього оточення є як ті, хто уникає мобілізації, так і ті, хто готовий до неї [9].

Серйозним викликом у воєнний період залишається економічна пасивність частини українського суспільства, що проявляється у низькому рівні залученості до процесів відновлення економіки та підтримки фронту. Основними причинами цього явища є масова втрата робочих місць. За даними Національного банку України, близько 40% скорочення робочої сили у 2023 р. порівняно з 2021 р. зумовлено демографічними втратами, окупацією територій, а також переходом частини населення до категорії економічно неактивних [16, с. 26]. Це пов'язано з труднощами у пошуку роботи для внутрішньо переміщених осіб, необхідністю догляду за членами родини, збільшенням питомої ваги пенсіонерів та браком затребуваних на ринку праці навичок. Скорочення участі в робочій силі спостерігається у всіх регіонах України, а найвідчутніше – в областях, що найбільш постраждали від активних бойових дій.

Додатковими чинниками є суттєве зниження доходів, психологічне виснаження через тривалий стрес, а також структурні кризи, зокрема руйнування інфраструктури та дефіцит кадрів унаслідок міграції та мобілізації. Важливу роль відіграє соціальна дестабілізація, пов'язана з проблемами інтеграції понад 4,9 мільйона внутрішньо переміщених осіб (станом на кінець січня 2025 року) [17]. Вимушене переселення створює додаткове економічне навантаження та посилює соціальну напругу.

Перебіг бойових дій продемонстрував ефективність горизонтальних зв'язків в українському суспільстві. В умовах війни, коли державна влада зосередила основні зусилля на збройному протистоянні агресорові, територіальні громади взяли на себе значну частину відповідальності за життєзабезпечення населення. Тому, очевидно, особливо важливу роль у забезпеченні стійкості та мобілізації ресурсів у воєнний час в Україні відіграє система місцевого самоврядування.

Водночас запровадження правового режиму воєнного стану суттєво обмежило повноваження органів місцевого самоврядування, передавши значну частину їхніх функцій обласним і районним військовим адміністраціям. Однак перші тижні повномасштабного вторгнення засвідчили, що одним із ключових факторів успішного спротиву, поряд із героїчною діяльністю Збройних Сил України, стала ефективна робота місцевого самоврядування. Цей висновок підтверджує аналітична доповідь Інституту стратегічних досліджень, в якій зазначається, що стійкість тилу в перші місяці війни значною мірою забезпечила реформа децентралізації, яка зміцнила спроможність територіальних громад [8, с. 7].

Завдяки цій реформі громади отримали ширшу автономію, що дозволило їм оперативно мобілізувати ресурси, підтримувати військових і забезпечувати економічну стабільність навіть у кризових умовах [1, с. 3]. Органи місцевого самоврядування відіграли ключову роль у наданні гуманітарної допомоги, розміщенні внутрішньо переміщених осіб, підтримці місцевого бізнесу та організації забезпечення тилу, що сприяло життєздатності громад навіть в умовах війни. Важливу роль у цьому процесі відіграв сам підхід, закладений у реформу децентралізації, який дозволив органам місцевого самоврядування оперативно діяти, проявляти ініціативу, не чекаючи вказівок згори.

Проте логіка війни диктує свої умови, тому поступово назріває і потребує вирішення дилема: безпека і/або демократія. В умовах воєнного стану концентрація влади та централізовані форми правління основними ресурсами держави є виправданими, навіть необхідними для оборони країни. Як зазначає Галина Зеленько, правовий режим воєнного стану передбачає суттєве посилення ролі президента та військових адміністрацій, що є логічним в умовах необхідності швидкого ухвалення рішень. Водночас вона застерігає, що така ситуація може призвести до спокуси утримати цей формат управління навіть після завершення бойових дій, що несе ризики для демократичного розвитку країни [2, с. 42].

Тому війна не повинна стати нездоланною перепорою для продовження процесу децентралізації, який загальмувався ще напередодні повномасштабного вторгнення, а згодом з об'єктивних причин зупинився. Перед українською державою залишається актуальним завдання продовження процесу децентралізації на регіональному рівні, з перенесенням відповідних повноважень від обласних державних (військових) адміністрацій до майбутніх виконавчих органів обласних рад.

Разом з тим, українське суспільство неодноразово демонструвало свою відданість демократичним цінностям. Як під час Помаранчевої революції, так і під час Революції Гідності, а також у період повномасштабної війни громадяни залишалися активними учасниками політичних процесів, прагнучи не лише незалежності України, але й збереження та розвитку демократичного устрою. Навіть у часи воєнних випробувань рівень підтримки демократичних ідей залишається високим, що підкреслює важливість збереження політичних свобод та інституційних механізмів демократії, про що свідчать результати досліджень щодо підтримки демократії в Україні під час війни [18; 10].

Проте існує ризик, що надмірне зосередження влади в руках одного центру в умовах воєнного стану може спричинити делегітимацію влади та втрату суспільної довіри. У свою чергу зниження рівня довіри до державних інституцій може призвести до саботажу виконання рішень, ухилення від мобілізації, зменшення податкових надходжень та зростання соціальної напруги – підкреслює Г. Зеленько [3, с. 46]. Подібні процеси загрожують стабільності держави та підривають її здатність ефективно реагувати на виклики війни, а отже послаблюють легітимність владних інститутів у тому числі й самоврядування. І якраз на рівні місцевого самоврядування запобігання цьому явищу потрібні «справедливе використання місцевих бюджетів, комунікація з територіальними громадами та ефективне розв'язання місцевих проблем» [3, с. 45].

Отже, будь-який наступ на демократичні процеси в Україні, крім тих, що зумовлені конституційно-правовою природою режиму воєнного стану, є не виправданими й неприпустимими. Після завершення війни важливо забезпечити повернення до демократичного управління без збереження надмірної централізації влади. Якщо цього не зробити, існує ризик поглиблення суспільної поляризації та втрати довіри до державних інститутів, що ускладнить як оборону країни, так і її післявоєнне відновлення.

Для української держави і суспільства є вкрай небезпечним ігнорування політичних проблем в Україні, оскільки вони не лише існують, а й мають тенденцію до загострення. Один з ключових викликів – криза політичного розвитку, що охоплює питання легітимності влади, низький рівень політичної культури та недостатню участь громадян у політичному житті. Це ускладнює процес консолідації

суспільства та сприяє зростанню соціальної напруги. Нерівномірний розподіл ресурсів та складнощі з формулюванням об'єднуючої національної ідеї підривають демократичні основи держави та уповільнюють її розвиток.

Варто зазначити, що протистояння між центральною владою і органами місцевого самоврядування проявлялося до повномасштабного вторгнення, зокрема воно було пов'язане з обмеженнями, накладеними через COVID-19, фінансовими питаннями, а також ідеологічними аспектами. Одним із таких аспектів стала так звана «формула Штайнмайєра», яка викликала рішучу незгоду з боку низки міських рад, попри те, що питання зовнішньої політики виходять за межі компетенції місцевого самоврядування [19, с. 174]. Це свідчило про глибокі розбіжності у баченні шляхів врегулювання війни на Донбасі між різними рівнями влади та посилення регіональної політичної активності в питаннях національної безпеки та територіальної цілісності. У такій ситуації політична консолідація постає як необхідна умова для подолання кризових явищ. Однак її досягнення вимагає значних зусиль і активної взаємодії різних суспільних груп. Вона передбачає співпрацю не лише політичних акторів, а й громадянського суспільства та місцевих громад. Формування спільного бачення розвитку країни, узгодження інтересів різних соціальних груп та зміцнення демократичних інститутів є ключовими аспектами цього процесу, без яких стабілізація політичної системи неможлива.

Важливу роль у цьому відіграє громадянське суспільство, яке забезпечує діалог між владою та громадянами. Його діяльність сприяє підвищенню прозорості політичних процесів, формуванню культури політичної відповідальності та зміцненню демократичних традицій. Проте розвиток громадянського суспільства в Україні відбувається нерівномірно, що створює додаткові труднощі у процесі консолідації. Без належної інституційної підтримки з боку держави цей процес втрачає динаміку та ефективність.

У цьому випадку основою загальнонаціональної демократичної системи стає місцева демократія, надаючи громадянам можливість безпосередньо впливати на ухвалення рішень, що стосуються їхніх спільнот. Однак в умовах воєнного стану реалізація механізмів прямої демократії на місцевому рівні зазнала суттєвих обмежень. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (ст. 19) прямо забороняє проведення виборів, референдумів, страйків, масових зібрань та акцій протягом дії воєнного стану [20].

Попри те, що ці обмеження спрямовані на забезпечення національної безпеки, вони значно звузили використання інструментів місцевої демократії, зокрема громадських слухань, місцевих ініціатив та консультацій з громадськістю. Низка досліджень підтверджує, що після 2022 р. рівень залученості громадян до процесів ухвалення рішень на місцевому рівні суттєво знизився. Це, своєю чергою, ускладнює взаємодію між територіальними громадами, органами місцевого самоврядування та виконавчої влади [21]. Тобто після повномасштабного вторгнення відбувся значний функціональний спад демократії участі, що подекуди набуває критичних масштабів [6, с. 36]. Такі процеси мають загрозливий потенціал і мають бути зупинені.

Для місцевих органів місцевого самоврядування пріоритетним завданням залишається забезпечення безпеки тилу та створення гідних умов для родин військовослужбовців. Водночас важливо підтримувати демократичні процеси на місцевому рівні. Досягнення балансу між безпекою та громадською участю вимагає адаптації механізмів прямої демократії до умов воєнного стану, а також розширеного застосування альтернативних інструментів залучення громадян, зокрема електронних консультацій і дистанційних громадських слухань. Важливі кроки у цьому напрямі були зроблені з упровадженням на законодавчому рівні поняття «жителі громади» та прийняттям змін до закону щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування. Зокрема, поняття «житель громади» тепер охоплює також внутрішньо переміщених осіб, статус яких підтверджується довідкою про взяття на облік у відповідній громаді. Крім того, законодавчі зміни передбачають, що участь територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення може здійснюватися не лише безпосередньо, а й із використанням інформаційно-комунікаційних технологій [22].

Ще однією проблемою на місцевому, та і вищих рівнях владних відносин та публічного управління є переважно технологічний підхід до комунікації, за якого основна увага зосереджується на передачі повідомлень від влади до громадян, що у кращому випадку може вважатися інформуванням. Натомість механізми зворотного зв'язку та постійного діалогу залишаються недостатньо розвиненими і навіть скорочуються. Умови воєнного стану не знімають потреби з органів публічної влади комунікувати свої кроки з громадянами. Це стосується однаковою мірою як загальнодержавних інститутів, так і регіональних і місцевих органів публічної влади. Тому демократичний порядок потребує від інститутів влади «організаційних і професійних можливостей для здійснення ефективної комунікаційної взаємодії з громадськістю» [23, с. 38].

Важливим аспектом, який необхідно усвідомити, є те, що відповідь на агресію не може бути суто реактивною та симетричною. Україна та росія перебувають у засадничо нерівних умовах як з військового, так і з економічного, демографічного та геополітичного погляду. Саме тому стратегія реагування має ґрунтуватися на принципах асиметрії, що дозволяє компенсувати диспропорції у військовій силі, ресурсах і впливі. Асиметричний підхід передбачає, що там, де росія робить ставку на військову міць і агресію, Україна має використовувати альтернативні важелі впливу, особливо на місцевому рівні. Посилення самоврядування, мобілізація громад, ефективне управління місцевими ресурсами, забезпечення стабільності в життєдіяльності територіальних громад та інформаційна протидія відіграють ключову роль у зміцненні стійкості держави. У цьому контексті важливу роль відіграє державно-громадське партнерство. В умовах війни воно стає не лише засобом координації зусиль між державними інституціями та громадянським суспільством, а й механізмом підвищення ефективності прийняття рішень та оперативного реагування на виклики [7, с. 69]. Завдяки цьому місцеві громади не лише беруть на себе функції забезпечення безпеки, соціальної підтримки та координації дій, але й активно сприяють підвищенню стійкості країни в цілому.

Крім того, слід враховувати, що вразливості українського суспільства можуть бути використані і використовуються ворогом для внутрішньої дестабілізації. Соціальна поляризація, внутрішні політичні конфлікти, корупція та бюрократичний хаос є тим бажаним для росії станом, який ослаблює українську державу з середини. У цьому контексті консолідація громадянського суспільства, розвиток національної ідентичності та формування єдиного інформаційного простору є критично важливими завданнями для запобігання внутрішньому розхитуванню. Агресор активно використовує дезінформацію та гібридні методи впливу, намагаючись підірвати демократичні процеси в Україні, що вимагає активного опору з боку місцевого самоврядування та громадянського суспільства. І саме тут добра налагоджена партнерська комунікація влади і самоврядування з мешканцями громад запобігатиме дефіциту уваги до проблем та потреб людей, котрі майстерно уміють експлуатувати російські дезінформаційні сили.

Інформаційна складова, як елемент гібридної війни, розпочатої проти України ще задовго до 2014 р. є підступною і деструктивною для громад і людей, що перебувають далеко від лінії фронту. Одним із найнебезпечніших її прийомів є змішування правдивих фактів з вигаданими або викривленими твердженнями. Люди, впізнаючи частину правди, підсвідомо схильні довіряти всій представленій картині, навіть якщо вона спотворена. Це формує хибне уявлення про реальність і спричиняє соціальну напругу, поширюючи недовіру до центральної та місцевої влади. На місцевому рівні це небезпечно тим, що цілеспрямована дискредитація місцевого самоврядування вселяє зневіру в людей, ослаблює інституційну стійкість громад, ускладнюючи процеси управління і перешкоджає їхньому ефективному функціонуванню.

Більш того, маніпулятивні інформаційні кампанії часто використовують небезпечні політичні наративи, що підривають стратегічну позицію України. Тому навіть таке формулювання питання – «до якої міри Україна готова погодитися на перемир'я задля того, щоб нарешті західний світ спав спокійно» – є не лише хибним, а й відверто деструктивним. Кожен, хто хоч трохи вивчав природу російського імперіалізму, розуміє, що це – неситима машина експансії та репресій. Будь-яка поступка, навіть мінімальна чи символічна, завжди сприймається кремлем як свідчення слабкості супротивника та сигнал до подальшого наступу. Отже, всі дискусії про можливість поступок чи «компромісного» перемир'я з боку України не просто є проявом капітулянтських настроїв, а є стратегічно самовбивчою недалекоглядністю.

Ефективне протистояння інформаційним загрозам вимагає комплексного підходу. Насамперед, необхідно розвивати аналітичні механізми для виявлення, спростування та нейтралізації дезінформації. Важливу роль у цьому процесі відіграє цифровізація управління, що сприяє підвищенню рівня прозорості, оперативності комунікацій та доступності офіційної інформації. Використання сучасних технологій дозволяє вчасно реагувати на інформаційні виклики, ефективно викривати фейки та поширювати достовірні дані, що, своєю чергою, формує довіру громадян і зменшує ефективність пропагандистських атак.

Ключовим фактором, який дозволяє знайти оптимальний баланс між безпекою та демократією, є європейська та євроатлантична інтеграція України. Вона забезпечує адаптацію вітчизняної моделі публічного управління до стандартів Європейського Союзу та НАТО, що, у свою чергу, сприяє посиленню стійкості державних інституцій, ефективності управлінських процесів та забезпеченню демократичних цінностей. Європейська інтеграція передбачає, що модель публічного управління кожної держави-кандидата або члена залишається національною і суверенною. Жоден наднаціональний орган

не нав'язує, якою має бути система публічного управління в тій чи іншій країні. Однак функціонування управлінського апарату має ґрунтуватися на європейських принципах доброго врядування, що означають відповідальне ведення державних справ та управління державними ресурсами [24].

Проте, як засвідчує практика, частина українських публічних службовців не володіє або недостатньо застосовує принципи доброго врядування. Ця теза підтверджується результатами дослідження серед працівників місцевого самоврядування щодо дотримання правил етичної поведінки, що є одним із 12 принципів доброго врядування. Дослідження, проведене в межах Програми Ради Європи «Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні» у 2023 році, виявило проблеми з імплементацією етичних норм серед посадовців місцевого самоврядування.

По-перше, лише 54% опитаних підтвердили наявність кодексу або правил етичної поведінки у своїх радах, причому 6,9% зазначили, що такі акти взагалі відсутні. Це свідчить про те, що для майже половини респондентів питання етичних норм не є пріоритетними, що вказує на недостатню інституційну закріпленість принципів доброго врядування, а навіть там, де подібні кодекси існують, не всі посадовці їх дотримуються. По-друге, механізми моніторингу дотримання правил етичної поведінки публічних службовців залишаються слабкими. За даними дослідження, 79,8% респондентів заявили, що у їхніх радах відсутні ефективні механізми контролю за виконанням цих правил [11]. Це означає, що навіть у разі їх порушень можливість застосування санкцій вкрай низька.

Тому йдучи шляхом європейської та євроатлантичної інтеграції Україна зобов'язана модернізувати публічну службу, починаючи від служби в органах місцевого самоврядування до ЦОВ, систематично й послідовно впроваджуючи європейські принципи врядування, а не імітуючи їх. На цьому шляху потрібне усвідомлення того, що одним із фундаментальних ресурсів необхідних змін є якісна європейська національна освіта. Вона не лише формує знання та навички, а й відіграє визначальну роль у розвитку громадянської свідомості та політичної культури. Зараз у нас робиться акцент на національно-патріотичному вихованні, що є виправданим в умовах сучасних викликів. Проте на рівні громадянина ключовим фактором для забезпечення національної консолідації, єдності суспільства, ефективної роботи громад, органів місцевого самоврядування та виконавчої влади залишається сучасна система громадянської освіти.

Чернівецька область має значний потенціал у цьому процесі не лише завдяки міжнародним контактам, які активно розвиваються, а й завдяки якісній системі громадянської освіти. Одним із провідних центрів цього напрямку є кафедра політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Кафедра здійснює підготовку фахівців у сфері політичних наук і публічного управління та адміністрування, сприяє розвитку критичного мислення, аналізу політичних процесів та формуванню активної громадянської позиції серед студентів. Випускники кафедри за спеціальностями «Політологія» та «Державна служба» займають посади різного рівня як у системі органів державної влади, так і місцевого самоврядування області та поза її межами. Також кафедра регулярно проводить наукові й освітні заходи з громадянської освіти, орієнтовані передусім на молодь та мешканців громад області. Серед таких ініціатив згадаємо щорічний конкурс учнівських наукових робіт «Український вимір процесів європейської інтеграції», який проводиться з 2013 р. і є одним із довготривалих наслідків Програми Жана Моне «Кафедра європейських студій». Регулярно останніми роками проводяться декади громадянської освіти, спрямовані на підвищення громадянської компетентності учнів в регіоні. Кафедра активно працює над розробкою навчальних матеріалів, зокрема видала навчальний посібник «Громадянська освіта в умовах безпекових викликів і загроз» [25], який містить аналітичні матеріали, методичні рекомендації та практичні завдання для освітян і студентів. Громадянська освіта, яку забезпечує кафедра, включає не лише теоретичне навчання, а й практичні заходи: проведення наукових конференцій, відкритих лекцій, тренінгів для молоді та працівників органів влади та місцевого самоврядування. Завдяки цьому регіон може стати прикладом нової освітньої політики та моделі громадянського суспільства, де освіта є рушієм демократичних змін.

Висновки і пропозиції. Проблематика місцевого самоврядування та його демократичного розвитку залишається актуальною навіть у воєнний період і не повинна зникати з політичного дискурсу. Виникає питання щодо можливості проведення реформ у період війни, і відповідь на нього є однозначною: зволікання неприпустиме. Україна опинилася у стані війни через помилкове сприйняття її державності з боку російського керівництва, яке розглядало її як слабку та нездатну до самостійного розвитку. Одним із стратегічних завдань є руйнування цього міфу не лише завдяки воєнному опору, а й через системні реформи, спрямовані на інституційне зміцнення демократичних механізмів, підвищення ефективності місцевого самоврядування та забезпечення його стійкості в умовах безпекових викликів.

Адаптація місцевого самоврядування до воєнних умов потребує не лише стабільних механізмів реагування, але й стратегічного бачення післявоєнного відновлення. Війна змусила переглянути баланс між централізацією та децентралізацією, при цьому необхідно запобігти надмірному зосередженню влади в одній інституції, а тим більше руках після завершення бойових дій. Одним із ключових викликів для України є підтримка громадянської активності та збереження демократичних процедур, попри вимушені обмеження.

Відновлення демократичних процесів після війни має передбачати чітко розроблені плани завершення децентралізації влади. На рівні громад цей процес продемонстрував свою ефективність, однак реформи на рівні районів та регіонів залишилися незавершеними. Це потребує не лише концептуального осмислення, але й впровадження державних програм та законодавчих ініціатив, які дозволять завершити реформу та адаптувати систему публічного управління до нових умов. Зміцнення місцевого самоврядування має відбуватися в контексті європейської інтеграції, що забезпечить ефективність, прозорість і стійкість демократичних інститутів.

Громадянське суспільство залишається важливим елементом забезпечення соціальної стійкості та політичної консолідації. Його подальший розвиток сприятиме зменшенню соціальної напруги, формуванню культури політичної відповідальності та підвищенню рівня довіри до державних інституцій. В умовах воєнного стану важливо не лише зберігати, а й удосконалювати механізми громадської участі, забезпечуючи ефективну взаємодію між владою та громадянами.

Реалізація реформ потребує розробки послідовних кроків щодо розширення можливостей місцевого самоврядування, зміцнення його фінансової спроможності та підвищення професійного рівня управлінських кадрів. Особливу увагу слід приділити впровадженню цифрових технологій, що сприятиме прозорості прийняття рішень та забезпеченню відкритості влади. Інформаційна безпека не лише на національному, але й локальному та регіональному рівнях також залишається критично важливим напрямом, оскільки в умовах гібридної війни ворог активно використовує маніпулятивні технології для дестабілізації українського суспільства.

Майбутня система публічного управління повинна гарантувати безпеку, комфорт, єдність держави та ефективну роботу всіх органів влади. Це означає, що місцеве самоврядування, яке є фундаментом життєздатності державності, має забезпечувати як місцеву, так і національну демократію: ефективну, європейську та солідарну. Війна не повинна стати перешкодою для розвитку демократії, а навпаки – стимулом для її зміцнення та вдосконалення.

Література:

1. Rabinovych M., Brik T., Darkovich A. et al. Explaining Ukraine's resilience to Russia's invasion: The role of local governance. *Governance*. 2023. P. 1–20. DOI: <https://doi.org/10.1111/gove.12827> (accessed: 09.01.2025).
2. Політична безпека України: проблеми політичного і державного правління. Прогнозна оцінка, механізми забезпечення : монографія / за ред. чл.-кор. НАН України О. О. Рафальського, чл.-кор. НАН України О. М. Майбороди. Київ : ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 304 с. DOI: <https://doi.org/10.53317/978-617-14-0188-4> (дата звернення: 28.01.2025).
3. Зеленько Г. «Пастки» інституційної спроможності Української держави: причини виникнення і способи подолання. *Політичні дослідження*. 2024. 2 (8). С. 25–52. DOI: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-2-2> (дата звернення: 07.02.2025).
4. Kruglavskiy A., Sabadash N. Decentralisation Processes in Ukraine: Dilemmas of Democratisation and National Security. *Public Policy and Administration*. 2022. Vol. 21, Issue 1. P. 22–37. DOI: <https://doi.org/10.5755/j01.ppa.21.1.28441> (accessed: 09.01.2025).
5. Швидюк С. Роль місцевого самоврядування в підвищенні стійкості громад України в умовах війни. . *ЄС-Східне партнерство в умовах геополітичних змін і безпекових викликів: можливості та нові формати співпраці*. (Київ, 2024). Київ : Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції, 2024. С. 160–168. URI: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11105> (дата звернення: 02.02.2025).
6. Каплан Ю., Сковорода В., Вальський О. та ін. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2023-2024 роках. Київ : НІСД, 2024. 47 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.15> (дата звернення: 07.02.2025).
7. Сунгуровський М., Мельник О., Поляков Л. Державно-громадське співробітництво в забезпеченні суспільної стійкості під час війни в Україні. Київ : Центр Разумкова, 2024. 99 с. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/10/03/2024-Sunhurovskiy-CIVIL-STIYKIST-UKR-1.pdf> (дата звернення: 07.02.2025).
8. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу : аналітична доповідь / за ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 54 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02> (дата звернення: 04.02.2025).
9. Соціально-політичні орієнтації та проблеми мобілізації в Україні – загальнонаціональне опитування. *Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва*. 25 квітня 2024. URL: <https://dif.org.ua/article/sotsialno-politichni-orientatsii-ta-problemi-mobilizatsii-v-ukraini-zagalnonatsionalne-opituvannya> (дата звернення: 24.01.2025).

10. Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України: Загальнонаціональне телефонне опитування, 8 - 25 травня 2024 року. Київ : NDI Ukraine, 2024. 31 с. URL: <https://www.ndi.org/sites/default/files/May%202024%20Opportunities%20and%20Challenges%20Facing%20Ukraine%E2%80%99s%20Democratic%20Transition%20%28Ukrainian%29.pdf> (дата звернення: 07.02.2025).
11. Узагальнений звіт про проведення опитувань фахівців органів місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад з питань дотримання правил етичної поведінки особами, уповноваженими на здійснення функцій місцевого самоврядування. Програма Ради Європи «Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні». 2023. 18 с. URL: <https://rm.coe.int/final-report-of-survey-on-application-of-rules-of-ethical-behaviour-by/1680ad6fd1> (дата звернення: 28.01.2025).
12. Виступ Президента України Володимира Зеленського на загальних дебатах 74-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-na-zagalnih-57477> (дата звернення: 06.02.2025).
13. Snyder T. A Third World War? *Thinking about...* 25 november 2024. URL: <https://snyder.substack.com/p/a-third-world-war> (accessed 06.02.2025).
14. Ukraine: Population drops by 10 million since Russia invaded in 2014, UNFPA reports. *UN News*. 22.10.2024. URL: <https://news.un.org/en/story/2024/10/1155976> (accessed 06.02.2025).
15. Ukraine is winning the economic war against Russia. *The Economist*. 18 december 2024. URL: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2024/12/18/ukraine-is-winning-the-economic-war-against-russia> (accessed 06.02.2025).
16. Інфляційний звіт. Квітень 2024 року. Національний банк України. 54 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q2.pdf?v=7 (дата звернення: 08.02.2025).
17. Внутрішньо переміщені особи – Міністерство соціальної політики України. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (дата звернення: 07.02.2025).
18. Резнік О. Підтримка демократії в Україні під час війни. *Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва*. 18 січня 2023. URL: <https://dif.org.ua/article/pidtrimka-demokratii-v-ukraini-pid-chas-viyni> (дата звернення: 07.02.2025).
19. Кризи політичного розвитку в Україні: причини, зміст і способи нівелювання : монографія. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 352 с. DOI: <https://doi.org/10.53317/978-966-02-9488-2> (дата звернення: 14.11.2024).
20. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> (дата звернення: 16.01.2025).
21. Результати дослідження «Стан інформування і залучення жителів громад в умовах воєнного стану». *PROSTO – підтримка доступності адмінпослуг в Україні*. URL: <https://prosto.in.ua/ua/novyny/novyny/rezultati-doslidzhennya-stan-informuvannya-i-zaluchennya-zhiteliv-gromad-v-umovakh-voennogo-stanu> (дата звернення: 08.02.2025).
22. Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування : Закон України від 9 трав. 2024 р. № 3703-IX. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3703-20> (дата звернення: 10.02.2025).
23. Цікул І. Особливості оновлення стратегій комунікації інститутів влади в умовах російської агресії (на прикладі комунікацій Президента України). *East of Europe*. 2023. Вип. 9. № 1. С. 37–53. DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/we.2023.9.1.37-53> (дата звернення: 02.02.2025).
24. 12 Principles of Good Democratic Governance - Centre of Expertise for Multilevel Governance - www.coe.int. *Centre of Expertise for Multilevel Governance*. URL: <https://www.coe.int/en/web/centre-of-expertise-for-multilevel-governance/12-principles> (accessed 05.02.2025).
25. Громадянська освіта в умовах безпекових викликів і загроз. / За ред. А. М. Круглашова, Н. Ю. Ротар, І. В. Цікул. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2022. 184 с. URI: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5883> (дата звернення: 10.02.2025).